պահութիւն, մեր իդէալը, որին միշտ պարտաւորութիւն կը հաճարենք ձգտել, եղել է միշտ և կը լինի ազատութիւնը և մարդու անհատական դարգացումը։

Մեր թշնամի ոյժերը, որոնց դէմ միշտ կռուել ենք և միշտ կը կռուենք, եղել են՝ տգիտութիւն, նախապաշարմունք, խաւար, մոլեռանդութիւն, հալածանք, բռնաւորութիւն և ստրկութիւն։

Ինչ որ ,,Մշակը" եղել է հինգ տարի շարունակ, նոյնը կը լինի նա և իր գոյութեան տասներորդ տարին, նոյնը կը լինի նա և քանի գոյութիւն կունենայ։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

—

Դեկտեմբերի 10-ին

Ցանկանալով օգնել մեր Վանի սովատանջ եղբայրներին, այստեղի բնական ուսումնարանի աշակերտներից ժողովեցինք 79 ռուբլ 60 կ., որը ուղարկելով, ընդ սմին, խնդրում ենք պատուելի խմբագրութեանդ հասցնել ուր հարկն է և տպել նուիրատուաց անունները։

Մ. Յարութիւնեանց 2 ր., Զ. Յարութիւնեանց 1 ր., Մ. Ստեփանեանց 2 ր., Վ. Վարչամեանց 1 ր., Ա. Նազարեանց 1 ր., Գ. Ղուկասեանց 5 ր., Ա. Ադամեանց 3 ր., Ա. Սաֆարեանց 2 ր., Կ. Վարչամեանց 1 ր., Կ. Ցեր-Մարկոսեանց 1 ր., Գ. Ցեր-Պետրոսեանց 1 ր., Մ. Ցեր-Գրիգորեանց 1 ր., Ա. Ղազիեանց 1 ր. 20 կ., Ս. Շահունեանց 1 ր., Անյայտ ումն 1 ր., Գ. Երամիչեանց 1 ր., Ա. Կոստանդեանց 1 ր., Լեւոնեանց 1 ր., Թառաւեանց 1 ր., Ն. Մելիքեանց 3 ր., Գ. Քալանթարեանց 50 կ., Ա. Բեհրամեանց 50 կ., Ա. Սերեբրակեանց 50 կ., Ե. Աֆչարեանց 50 կ., Տ. Սահակեանց 50 կ., Շահվերդեանց 50 կ., Բարանեանց 50 կ., Ց. Բուտիրաթեանց 50 կ., Ցեր-Օսիփեանց 50 կ., Ց. Պապով 20 կ., Ի. Պապով 1 ր., Լ. Սահակեանց 1 ր., Ի. Ցեր-Սարգսեանց 50 կ., Կ. Աւետեանց 50 կ., Ա. Այվազեանց 1 ր., Լ. Մխիթարեանց 1 ր., Ա. Մարգարեանց 50 կ., Պ. Վարչամեանց 1 ր., Ց. Մաթլեանց 50 կ., Թումանեանց 50 կ., Թումանեանց 50 կ., Գ. Գրիգորեանց 1 ր., Ս. Յովանէսեանց 40 կ., Ա. Ղուկասեանց 50 կ., Ց. Ծատուրեանց 1 ր., Ա. Ստեփանեանց 1 ր., Զ. Ամիրխանեանց 2 ր., Լ. Լալաեանց 1 ր., Ա. Լալաեանց 50 կ., Ց. Մարգարեանց 1 ր., Ն. Ներսէսեանց 1 ր., Լ. Ղուկասեանց 50 կ., Ց. Ադամեանց 1 ր., Ն. Ղասարեանց 1 ր., Ց. Կուրցեվ 1 ր., Մելիք-Դաղաեանց 1 ր. 50 կ., Ն. Թառաեանց 1 ր., Քալանթարեանց 3 ր., Ղ. Յովսէփեանց 1 ր., Ց. Ադամեանց 1 ր., Լ. Մեհրապեանց 50 կ., Ս. Գէորգեանց 1 ր., Մ. Ղուկասեանց 50 կ., Ցեր-Քալաքեանց 1 ր., Ց. Գրիգորեանց 1 ր., Ն. Թումանեանց 1 ր., Բուդաղեանց 1 ր., Լ. Ղասարեանց 1 ր., Ի. Շահնազարեանց 1 ր., Մինասեանց 50 կ., Մ. Շահնազարեանց 50 կ., Մ. Պողոսեանց 1 ր., Ն. Ադամյանեանց 40 կ., Ն. Թարսեանց 1 ր., Անյայտ ումն 1 ր., Ա. Շահնազարեանց 50 կ., Ս. Սերգեանց 50 կ., Գ. Ստեփանեանց 40 կ., Զ. Մելիք-Դաղաեանց 50 կ։ Ընդամենը 79 ր. 60 կ., դուրս եկած փոստի ծախսը—ընդամենը 79 ր.։

Մ. Յարութիւնեանց, Վ. Վարչամեանց, Մ. Ստեփանեանց

ՆԱՄԱԿ ԹՄԲԱԳՐԻՆ

—

Թիֆլիս, 24 դեկտեմբերի

Ո՛վ չէ իմանում, որ Թիֆլիսի ծխատոհի խանութներում հաւաքվում են ձմեռ ժամանակ երեկոները մի տեսակ զասակարգ կազմող անձինք մեր հասարակութեան։ Ծխախոտի խանութները այդ որոշ դասակարգի կլուբներն են.— իսկ եղած ծխախոտի խանութում յաճախող երիտասարդներին առաջարկեցի, որ այս ամրողջ ձմեռվան ընթացքում պարտաւորվինք չարաթական տասը կոպէկ վճարել յօգուտ Վանի սովատանջների, որոնք սիրով յանձն առան, ցանկացողները կարող են ասել մի տալ։ Առ ժամանակ նուիրատուները հետեւեալ երիտասարդներն են։

Ամբատ Յովհաննէս 10 կ., Գէորգ Շահվերդեանց 10 կ., Սիմէոն Սիմէոնեանց 20 կ., Լեոն Վարձելեանց 20 կ., Առաքել Աղաբեանց 10 կ., Լաւոս Շահրուդեանց 10 կ., Յովհաննէս Մանվելեանց 20 կ., Վանօ Թայֆրեանց 10 կ., Մկրտիչ Տէր-Սիմէոնեանց 10 կ., Սերգուչկայ Բէկզադեանց 10 կ., Աղէքսանդր Արարատեանց 10 կ., Մ. Հասան-Զալալեանց 10 կ., Աղէքսանդր Գրաբեայեանց 10 կ., Ե. Ա. Օհանեցի 10 կ., Իշխան Սեխանեանց 10 կ., Գրիգոր Ակոբջանեանց 10 կ., Սարգիս Նունուփարեանց 10 կ., Տիգրան Գասուրեանց 10 կ., Գիգօ Մարկոսեանց 10 կ., Զալինեանց 10 կ., Հրաչեայ 10 կ., Ա. Ամիրազեանց 15 կ., Կ. Գողմանեանց 10 կ., Գ. Աստուածատուրեան 10 կ։ Ընդամենը 2 ր. 75 կոպ., Վերոյգրեալները պարտաւորվում են ամենայն չարաթ վճարել նոյնը, բացի մի քանիսից, որոնք պատահական նուիրատուներ են։ Ինչ ասել կուզէ, որ սոսի վչալի հետեւանքները աչքի առաջ ունենալով այս մտադրութիւնը իրագործեցինք—թող մեր հարուստները այս երիտասարդներին, որոնց համար զուցէ տասը կոպէկը աւելի մեծ փող է, քան մի հարուստի համար հարիւր կամ հազար ռուբլի։

Ամբատ Հովհաննէս

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» ներկայ համարը այս 1880 թուի վերջին համարը կը լինի։ Եկող 1881 թուին «Մշակի» առաջին համարը կը հրատարակվի յունվարի 9-ին, կամ 10-ին։

—

Ցօն օրերին, քանի որ «Մշակը» չի հրատարակվի, մեր խմբագրատունը բաց կը լինի ամեն օր, առաւօտեան 11 ժամից, մինչև 2 ժամ կէսօրից յետոյ։

—

Թէ Թիֆլիսցիները և թէ օտարաքաղաքացիները «Մշակին» գրվել կարող են ուղղակի դիմելով խմբագրութեանը։ Իսկ Թիֆլիսցիները, բացի սրանից, կարող են գրվել մեր լրագրին պ. Շավերդովի պալիմոնի մէջ, որտեղ և ընդունվում են յայտարարութիւններ «Մշակի» համար։

—

Ատացանք պ. Ա. Վարդապետեանից 6 ռուբլ յօգուտ «Մշտնջեայ ընկերութեան» նոյն պարոնից 5 ռուբլ յօգուտ Հայաստանի սովատանջների, նոյնպէս 1 ր., պ. Գալուստեանից և մի անյայտ պարոնից 3 ր. յօգուտ Վանի սովատանջների։

—

Եկող 1881 թուին կը հրատարակվի ԵՐԵՒԱՆԻՄ քաղաքային բժիշկ Լեոն Տիգրանեանի խմբագրութեամբ մի «Առողջապահական թերթ» (մի ամեայ հանդէս)։ Ամսագրի գինը կը լինի տարեկան 3 ռուբլ։ Ներկայ համարում տպում ենք այդ ամսագրի յայտարարութիւնը։ Աղգուութիւն ենք ցանկանում այդ օգտաւէտ ձեռնարկութեանը։

—

«Русскій Курьеръ» լրագրին հաղորդում են որ Ս. Պետերբուրգում կազմվեցաւ բարձրագոյն հաստատված մի յանձնաժողով, որ նպատակ ունի վերաքննել ռուսաց համալսարանների և բարձրագոյն զարգացման կանոնադրութիւնը։ Ասում են որ ռուսաց համալսարանները կը կազմակերպվին Հէյսնգֆորսի համալսարանի օրինակով, այն զանազանութեամբ որ թէև բոլոր կուրսերի ուսանողները իրաւունք կունենան մասնակցել ուսանողական խորհուրդներին համալսարանական ներքին խնդիրների վերաբերութեամբ, բայց առաջին կուրսի ուսանողները կունենան միմիայն խորհրդակցական ձայն այդ խորհրդների մէջ, իսկ մնացած կուրսերի ուսանողները վրն-

---

երկու հինգներ ունէր, իսկ այդ հասակում կամենում էր պատկվել մի գեղանաս, տասն և չորս տարեկան աղջկայ հետ, յոյս դնելով իր դէրվիշի հրաշալի մաջունի վրա, որը պէտք է վերադարձներ նրա մանկութիւնը, և նրան մի առույգ երիտասարդի սիրտ և ուժ պիտի տար։ Նա բոլորովին հաւատում էր իր վերածնելութեանը, թէև հրաշալի մաջունը նրան չտար թանգ պիտի նստէր, թէև բոլոր գոնարէղինները պիտի մանէին խորամանկ դէրվիշի գրպանը, որը բժկութեան մէջ իրան մի նոր Լոկման էր ներկայացնում։

—Այդ դէրվիշը, խօսեց խմամը,—պանչելի բաներ գիտէ,նա խոստանում է ինձ համար մի դարման չունել, որը մի անգամ ընդունելուց յետոյ բոլոր սպիտակ մազերը սև գոյն կը ստանան։ Գիտէ և մի ուրիշ դարման, որ կեանքը հարիւրաւոր տարիներով երկարացնում է։

—Ինչու չէք չունել տալիս, հարցրեց խանը։

—Նրանները հազուագիւտ են և բան մեծի մասին թանգագին։

—Այսպիսի դարմանները պատրաստվում են Ղնաւորպէս գոնարեղէններից։

—Այո, գոնարեղէններից։

Խանը դարձեալ կրկնեց, թէ բոլորը խմամը կարող է ստանալ իրանից, և խնդրեց դէրվիշին իր մօտ ուղարկել, յայտնելով, թէ ինքն էլ նպատակ ունի նոյն մաջունները պատրաստել տալ իր համար, և այսպիսով մի օգուտ հասցրած կը լինի դէրվիշին, որը խմամի թէ բժիշկը և թէ հիրն է։ Մի խօսքով, խանը աշխատում էր ամեն տեսակ հաճութիւն ցոյց տալ այդ ապիսակեղէնների մէջ փաթաթված, չորս ցամաք ծերուկին, որ բովանդակում էր իր մէջ ամրողջ ցեղի հաւատը և համակրութիւնը։ Խանը այնքան վարպետ էր, որ գիտէր, թէ այդ մարդուն գրաւելով, ամրողջ ժողովուրդը իր ձեռքում սանձահարված կարող էր պահել։

Մի մարդ միայն այդ վրանում իր մտքում ծիծաղում էր այդ բոլոր խօսակցութիւնների վրա,—դա մունշի-բաշին էր։ Նա խիստ զգոն էր, որ խմամի այցելութիւնը խանդարեց իր բացատրութիւնները հայերի հարստահարութեան մասին, և բարկութիւնից, հանեց իր ծոցից մի փոքրիկ ոսկեայ տուփ, և նրա միջից վեր առնելով ափիոնի երեք հատ խոշոր գնդակներ, դրեց բերանը, կուլ տուեց։

—Միրզայ-Ջաֆարը—այսպէս էր մունշի-բաշիի անունը,—արդէն կուլ տուեց իր մաջունը, նկատեց խմամը հեղնական եղանակով։

—Այո, պատասխանեց նոյնպէս հեղնական ոճով քարտուղարը,—այդ է իմ մաջունը, թէև չէ մանկացնում, բայց գոնէ մոռանալ է տալիս ինձ ապիարէի վչտերը...

—Մինչ դուք էլ վչտեր ունէք, հարցրեց խմամը ծիծաղելով։

—Ես վչտեր չունեմ, բայց ուրիշի վչտերը նեղացնում են ինձ... ասաց նա փիլիսոփայական զուարճախօսութեամբ,—ապիարէի մէջ չատ չար ու բարի եմ տեսնում... կան մարդիկ, որ ամեն հնարներ գործ են դնում իրանց կեանքը երկարացնելու համար, որ աւելի չատ վայելեն աշխարհի հեշտութիւնները... կան և այնպիսի մարդիկ, որոնք կամաւ կարճացնում են իրանց կեանքը և մահուան մէջ են որոնում հանգստութիւնը...

Թէ խանը և թէ խմամը առաջուց սովոր էին քարտուղարի տարապայման խօսակցութեանը, այս պատճառով չը բարկացան նրա բացարձակ ակնարկութիւնների վրա։ Դէրվիշները առհասարակ յարգանք ունեն պարսկների մտա, չը նայելով որ, նրանց հայացքները և սովորութիւնները չատ անգամ հակառակ են լինում ընդունված նախապաշարմունքներին։ Միրզա-Ջաֆարը նոյնպէս դէրվիշ էր։ Իր վերջին խօսքերով նա ակնարկում էր խեղճ հայերին, որ մի քանի բոպէ առաջ այրվեցան հրապարակի վրա։ Խմամը հասկանալով այդ, պատասխանեց նրան։

—Նրանք առանց այդ էլ պիտի այրվէին դըժոխքի կրակների մէջ. լաւ է, որ այս աշխարհում փորձեցին նախապատրաստվել գեհենի կրակների համար։

Քարտուղարը կամենում էր պատասխանել խմամին, բայց խանը նրան ասքով արաց, որ լռէ։ Մելիք Դաւիթը, որ բոլոր ժամանակը լուռ լսում էր, մտածեց օգուտ քաղել խմամի ներկայութիւնից և իր հաշիւը վերջացնել քարտուղարի հետ։ Բայց առիթ չէր գտնում։ Առիթը տուեց ինքը խմամը, որը գոհ մնալով իր սուր պատասխանով հայերի վերաբերութեամբ, դարձաւ դէպի Մելիք Դաւիթը, հարցնելով.

—Ապպէս չէ, Բաղր բէկ։

—Իրաւ, այդպէս է, տէր, ասաց «ուրացողը»—բոլոր հայերը դժոխքի կրակի մէջ պիտի այրվին։ Աստուծոյ զրպարտը միայն Մուհամմէդի ուղղափառների համար է։ Մի քանի բոպէ առաջ պարսն քարտուղարը ինձ մեղադրում էր, իբր թէ ես եմ եղել գլխաւոր պատճառը, որ այդ յիմար հայերը իրանց անձերը կրակին մատնեցին։ Իբր թէ ես նրանցից ծանր հարկեր եմ առել և նրանց զաւակները վաճառել եմ։ Խստասիրտում եմ, որ այդ երկուսն էլ արել եմ ես աւելի յարգանք ընդունելու համար, քան թէ նախատինք։ Հարկերը ծանրացնելով, ես ծառայութիւն եմ արել խանի գանձարանին, իսկ «դաւաճանների» զաւակները մահմեդականներին վաճառելով, ես աշխատել եմ բազմացնել մեծ մարգարէի հաւատացեալների թիւը։—Դանդ են իմ պատծները, եթէ մի որ և իցէ յանցանք էք գտնում դրանց մէջ, ահա իմ պարանոցը, կտրել տուեցէք։

—Այդ զրպերի մէջ ոչ ոք ձեզ մեղադրելու իրաւունք չունի, ընդհակառակն, դուք պատուի և շնորհակալութեան էք արժանի, պատասխանեց խմամը ծանրութեամբ։—Դուցով դուք ցոյց էք տալիս, որ անկեղծութեամբ և նատարով էք ընդունել մեր կրօնը։ Ես կը խնդրեմ խանից, որ ձեզ ըստ արժանւոյն վարձատրի։

—Ես այսօր իմ սեպհական հանդիսանքից մի խալաթ կընծայեմ Բաղր բէկին, ասաց խանը խմամին զոհացնելու համար։

Մելիք Դաւիթը գլուխ տուեց և օրհնութիւններով յայտնեց իր շնորհակալութիւնը։ Այժմ չարագործի մոգալված դէմքը կրկին սկսեց փայլել ուրախութիւնից։ Խմամը Մելիք Ֆրանգիւլի վրա ամենեին ուշադրութիւն չը դարձրեց, թէև նա ատիճանով աւելի բարձր էր Մելիք Դաւթից։ Մուսուլմանների բարձր հոգևորականը, կարծես, զզվում էր այդ «դաւաճան» ներկայութիւնից, մանաւանդ, որ նա համարձակվել էր նստել նոյն վրանի տակ, ուր ինքն էր նստած։ Այդ արհամարհանքը սատակիչ ազդեց փառասէր Մելիք Ֆրանգիւլի սրտին և նրա աչքում կրկին ծագեց այն միտքը, որ երկար ժամանակ տանջում էր նրան...

Խմամը վեր կացաւ, յայտնելով, թէ երկար նստել չէ կարող, թէ իր նամազի ժամանակը անցնում է, թէ նա մի քանի բոպէով միայն կամեցաւ անցնել խանի մտա, նրա առողջութիւնից տեղեկութիւն ստանալու համար, թէև նա եկած էր գլխաւորապէս գոնարեղէնների համար, որ պահանջում էր նրանից դէրվիշը թէ խանը և թէ բոլոր ներկայ գանվորները կանգնեցին և բաւական տեղ, վրանից հեռու, ճանապարհ դրին խմամին։

Խմամի գնալուց յետոյ խանը երկու մելիքների հետ մնաց միայնակ։ Քարտուղարը խռովված մարդու նման առանձնացաւ վրանի միւս մասնում, ուր նստած էին նրա ստորադրեալ դրագիրները և սկսեց զբաղվել իր գործերով։ Այդ միջոցին խանը կանչել տուեց իր մտա ֆիլարների գլխաւորին, որին կոչում էին զուլար-աղասի և հրամայեց նրան պատրաստել երկու հարիւր զինված ֆիլարներ Թորոս իշխանին ընդունելու համար։

—Թորոսը, հարցրեց Մելիք Ֆրանգիւլը զարմացած կերպով, իբր թէ ոչինչ բանից տեղեկութիւն չունի,—ինչու համար է գալիս Թորոսը։

—Իշխանը պիտի գայ մեզ մտ գտնված հայ գերիներին դնելու համար, պատասխանեց խանը։

—Այսօր, ճաշից երկու ժամ առաջ, ժամանակ ենք նշանակել նրան ընդունելու։

—Ներեցէք համարձակութիւնս հարցնել՝—ովքան փրկանք էք նշանակել։

—Ես դեռ ոչնչ չեմ նշանակել, տեսնենք իշխանը որքան կը տայ. ի հարկէ, փողի մասին սակարկութիւն կը լինի։

—Ես չէնց այդ էի ուզում գիտենալ, ասաց Մելիք Ֆրանգիւլը խոհեմ կերպով.—Թորոսը հոգնելու ստանալից աւելի խորամանկ է, վախենում էի, որ այդ անիրաւը ձեզ կը խաբէ։ Լաւ է, որ դեռ գործը վերջացած չէ, ես այժմ կարող եմ ձեզ մի քանի օգտաւէտ խրատներ տալ։

Սարամ մանկաբիվը, որ ներքինապետից պատուէր էր ստացել լսեսել խանի և երկու մելիքների խօսակցութիւնը, աւելի սրեց իր ականջները Մելիք Ֆրանգիւլի «խրատները» լսելու համար։ Ընդունելով իր մատուցած զէլանը խանի ձեռքից, նա մի կողմ քաշվեցաւ, կանգնեց վրանի մուտքի մտա, և լարված ուշադրութեամբ լսում էր նրանց։

Մելիք Ֆրանգիւլը խանի ուշադրութիւնը դարձրեց նախ այն կէսի վրա, թէ ովքեր են գերիները, ինչ տեսակից են, որքան կարողութիւն ունեն և նրանց ազգականները ինչ գումար կա-